

33
E-18

EGAMBERDIEV E.T.
ABDULLAYEV S.A
MAMBEYANOV K.K.

IQTISODIYOT NAZARIYASI

33
E-18

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИY UNIVERSITETI

EGAMBERDIEV E.T., ABDULLAYEV S.A.
MAMBETJANOV K.K.

S. Mambetjanov

IQTISODIYOT NAZARIYASI

2978

O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil 28 dekabrdaqi «676» sonli buyrug'iga asosan iqtisodiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan.

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHIKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

TOSHIKENT 2021

UOJK 33(075.8)
КБК 65я7
E-18

Egamberdiev F.T., Abdullayev S.A., Mambejanov K.K. Iqtisodiyot nazariyasi: o'quv qo'llanma.-Toshkent: Tafakkur to'mchilari, 2021.-420 b.

Ushbu o'quv qo'llanmada iqtisodiyot nazariyasining fan sifatida shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, faimning maqsad va vazifalari, iqtisodiy hodisa va jarayonlarning amal qilish qonuniyalari, iqtisodiy taraqqiyot to'g'risidagi turli xil qarashlar, uning asoslari va manbalari, mullk va mulkchilik, tovar-pul munosabatlari, bozor iqtisodiyoti va uning amal qilish qonuniyalari, taqdirkorlik va biznes asoslari, ag'gar, molliya, pul-kredit munosabatlari, jahon xo'jaligi, erkin iqtisodiy zonalar, jahon bozori, xalqaro iqtisodiy munosabatlari va shu kabi bir qator muammolarga oid mavzular foydalanuvchilar qulay va oson tushinishlari uchun turli taqdimot, visual maqetral, chizma, grafik va diagrammalar shaklida yoritilgan. Shuningdek, o'quv qo'llanmada mamlakatimizda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va diversifikatsiyalash hamda iqtisodiy islohotlarni uhadada chiqarishlariha yo'naltirilgan davlat iqtisodiy siyosatining amalda oshirilayotganligi natijasida O'zbekistonda barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlari va uning omillari chiqar talifi qilingan va tegishli xulosalar chiqarilgan. Ushbu darslik iqtisodiyot yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan bakalavrlar bosqichi talabalari uchun tavsiya etiladi.

V danom uchbom posobni rasakryto stavovleniye i etapi razvitiya ekonomicheskoy teorii kak nauki, tseli i zadachi nauki, zakonomerlyost ekonomicheskikh yavleniy i protsessov, razlichnyye vzglyady na ekonomicheskoye razvitiye, ego osnovy i istochniki, sobstvennyost i otnosheniya sobstvennosti, tovarno-denezhkiye otnosheniya, rynek i zakonomerlyost ryunochnykh otnosheniy, osnovy predprinimatel'stva i biznesa, aprarynye, finansovyye i denezhno-kreditnyye otnosheniya, mirovaya ekonomika, svobodnyye ekonomicheskyye zony, mezhdunarodnyye ekonomicheskyye otnosheniya i rya drugih voprosov s pomoshchyo razlichnykh vizualnykh materialov, risunkov, grafikov i diagramm, prezentsatsiy dlya sozdaniya udobstva i legkosti chitatelya pri ponimani danogo kursa. V uchbom posobni takzhe sodержat'sya utrublennyyi analiz temnov ustoynchivogo ekonomicheskogo rosta v Uzbekistane i ego faktorov v rezultate realizatsii gosudarstvennoy ekonomicheskoy politiki, napravlennoy na modernizatsiyu i diversifikatsiyu ekonomiki i utrublenniye ekonomicheskikh reform v strane. Etoy uchbom rekomenduyetsya dlya studentov, izuchayushikh ekonomiku.

Mualliflar:

Egamberdiev F.T., Abdullayev S.A., Mambejanov K.K.

Taqrizchilar:

Abulqosimov X.P., i.f.d. professor, O'zMU

Hasanov R.R., i.f.d. professor TDU

ISBN 978-9943-6622-4-7

© "Tafakkur" nashriyoti
© Egamberdiev F.T. va boshqalar

KIRISH

Mamlakatimizda to'y berayotgan islohotlar kishilar ongi va ruhiyatiga xam tub o'zgartirish yasamoqda: yangicha fikrlash, bozor iqtisodiyotini idrok etish va uning talablari ruhida ishlash va yashashga intilish qaror topmoqda. Ko'zda tutilgan ulkan maqsadlarga erishish uchun iqtisodiyotda katta o'zgarishlar talab etiladi. Bu jarayonlarni chiqur tushinishda birilamchi manbalarning o'rni katta. Iqtisodiyot nazariyasi fani bo'yicha ta'yorlangan ushbu o'quv qo'llanma jamiyatning iqtisodiy negizi, uning tarkibiy qismlari, iqtisodiy qonunlar va kategoriyalar, iqtisodiy xodisa va jarayonlarning mohiyati, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar va ularning amal qilish qonuniyalari, bozor iqtisodiyotining tarkib topirish hususiyatlari, o'tish davridagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va ularning natijalari, iqtisodiy o'sish va unga ta'sir etuvchi omillar, jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy tendensiyalari kabi masalalarni qamrab olgan. Iqtisodiyot nazariyasi fani talabalarni jamiyatda to'y beradigan iqtisodiy qonunlarni bilish va ularning amal qilishiga ongi munosabatda bo'lishda, mamlakatni demokratalashtirish va iqtisodiyotni bozor tamoyillari asosida isloh qilish jarayonlarining mohiyatini tushinishda zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollantiradi. Hamda jamiyatning har bir a'zosini g'oyaviy jihatdan yo'naltirish, ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish, iqtisodiy madaniyatini oshirishga ahamiyatli ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tishda tanlagan yo'li — o'ziga xos madaniy, tarixiy, iqtisodiy va tabiiy xususiyatlarini hamda bu yo'ldagi jahon tajribasini hisobga olgan holda revolyusion to'ntarishlarisiz, ijtimoiy to'qnashuvlarisiz, ijtimoiy himoyani kuchaytirgan holda asta-sekinlik, lekin qat'iyatlilik bilan bosqichma-bosqich rivojlangan bozor iqtisodiyotiga o'tishdan iboratdir.

Iqtisodiyot nazariyasi fanining mantiqiy tuzilishidan kelib chiqib har bir mavzuga oid nazariy masalalarni yoritishda O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish tajribalari va muammolari uzviy bog'liqlikda olib qaraldi. Iqtisodiyot

nazariyasini o'rganishda har bir mavzularda milliy g'oya va milliy makbura, milliy iqtisodiyot va milliy manfaatlarni xisobga olish nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi.

Qo'llanma oliy o'quv yurtining barcha yo'nalishlardagi bakalavrlari va iqtisodiyot nazariyasi fanidan dars beruvchi o'qituvchilarga mo'ljallangan. Shu bilan birga undan magistratura talabalari, tadqiqotchilar va xozirgi zamon iqtisodiyot nazariyasining muammolarini o'rganishga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

1-BO'LIM. IQTISODIY TARAQQIYOTNING UMUMIY ASOSLARI

1-bob. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti va bilish usullari

Reja:

- 1.1. Iqtisodiyotning doimiy va bosh masalasi
- 1.2. Iqtisodiyot nazariyasining fan sifatida shakllanishi va qaror topishi.
- 1.3. Iqtisodiyot nazariyasi fanining predmeti.
- 1.4. Iqtisodiy qonunlar va kategoriyalar (ilmiy tushunchalar)
- 1.5. Iqtisodiy jarayonlarni ilmiy bilishning uslubiy prinsiplari.

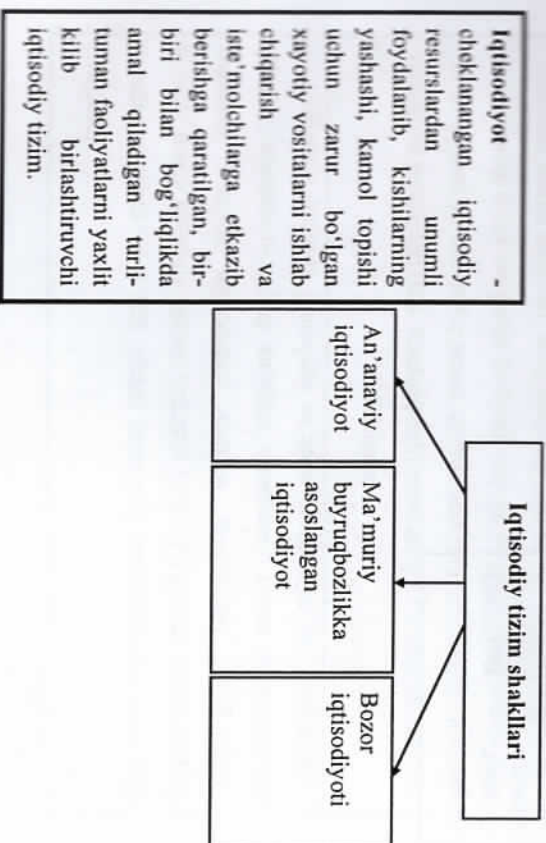
Men mudom ta'kidlardimki, iqtisod qonunlari bu xayot qonunlari.

Filip Ulksid (ingliz iqtisodchisi)

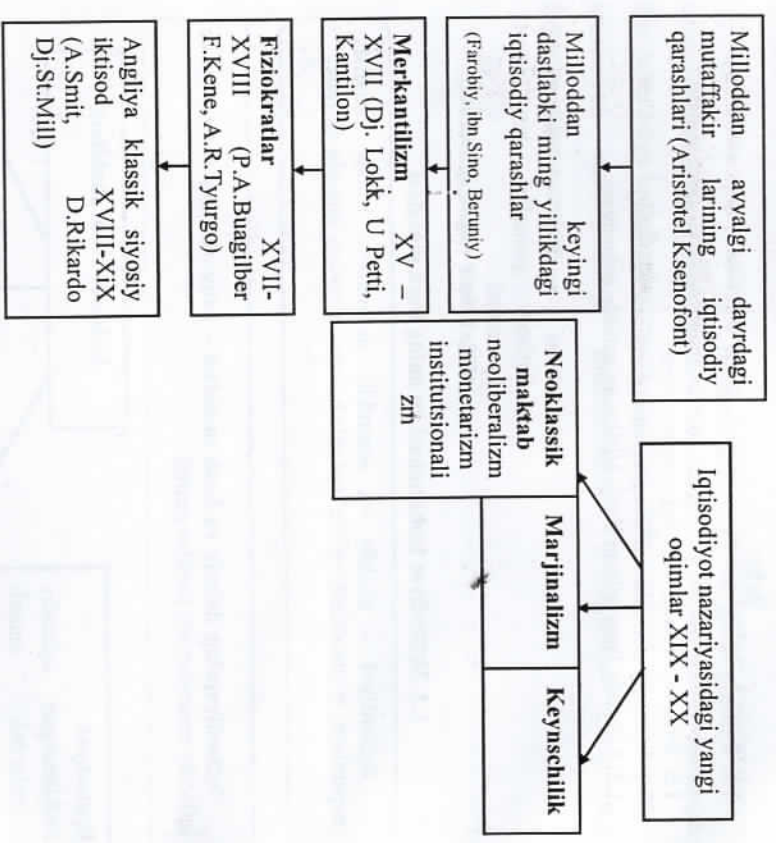
1.1. Iqtisodiyot tushunchasi va uning bosh masalasi

Iqtisodiyot – moddiy va nomoddiy ne'matlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilishni aks ettiruvchi ijtimoiy xo'jalik.

Iqtisodiyotning doimiy va bosh masalasi – ehtiyojlarning cheksizligi va iqtisodiy resurslarning cheklanganligi.

1.2. Iqtisodiyot nazariyasi fanining fan sifatida shakllanishi va qaror topishi

Milloddan avvalgi davrdagi qadimgi Misr, Xindiston, Xitoy, Yunoniston, Rim va Sharq mutaffakirlari (Xammurapi, Mannu, Konfusiy, Ksenofont, Platon, Aristotel, Varran, M.Katon, Kolumella va boshqalar)ning iqtisodiy qarashlari. Ular mexnat taqsimoti, yaratilgan maxsulot taqsimlanishi, boylikning vujudga kelishi, xo'jalik yuritilish qoidalari, mexnatni tashkil qilish, erga mulkchilik masalalariga o'z yondoshuvlarini bayon qiladi.

Milloddan keyingi dastlabki ming yillikdagi iqtisodiy qarashlar. Bu davrda iqtisodiy bilimlarning rivojlanishida muqaddas kitoblar («Qur'on», «Xadis») xamda O'rta Osiyo va Sharqning buyuk alomatlarni qarashlari alohida o'rin tutgan.

Ular inson ehtiyojlarini (Farohiy), daromadlar va xarajalar muvozanatini (Ibn Sino), pulning kelib chiqish sabablari (Abu Rayxon Bernuiy), jamiyatdagi mexnatning roli, moddiy ne'matning xususiyatlari, pul va uning vazifalari (Y'Usuf Xos Xo'jib) jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi, davlat moliyasi, solliqlarni belgilash tartibi (Alisher Navoiy), insonlarning ishlab chiqarish faoliyati, mexnat va uning jamiyatdagi roli, tovar qiymati va iste'mol qiymati, ayrboshlash jarayoni, tarixiy-ijtimoiy taraqqiyot prinsiplari (Ibn Xoldun) kabi masalalarga o'z munosabatlarini bildirishgan.

«Siyosiy iqtisod» yunoncha so'zdan olingan bo'lib, «politikos» – ijtimoiy, «oykos» – uy, uy xo'jaligi, «nomos» – qonun degan ma'noni anglatadi. Fransuz iqtisodchisi Antuan Monkreten (1575–1621y.) birinchi marta «Siyosiy iqtisod traktati» (1615 y.) asarida bu fanni ilmiy jihatdan asosladi va u 300 yildan ortiq davomida shu nom bilan rivojlandi.